

Legen i idrætspædagogikken

– et historisk rids.

af Jørn Møller

Vokste op
jarl hin unge
Lærte dér
skjold at føre
bue spænde
heste ride
hunde lede
sværd at svinge
svømning øve
(Rigspula)

Skønt dette uden tvivl var idealerne for en ung norsk jarls fysiske opdragelse omkring år 900, og skønt den unge jarl sikkert har henregnet disse forehavender til tilværelsens mere lystbetonede sider, har han givetvis foretaget sig en mængde andre spændende og sjove, måske forbudte ting, som ikke er kommet med i digtet, som har givet anledning til smæk og skænd fra de voksne, gråd og brådne pander hos de barnlige eller blot oplevelsen af ubunden, frydefuld lyst.

Dette være sagt til advarsel for de pædagoger, der idylliserer legen og i den ser en uproblematisk sammensmeltning af frihedens og nødvendighedens rige, af lyst og nytte, æstetik og moral, frihed og opdragelse.

Leg er en beskæftigelse i sig selv, der henter sin grundlæggende mening udelukkende fra den grad af lyst og enga-

gement, udøveren lægger i den, uden hensyn til dens konsekvenser, det være sig i form af brådne pander eller samfundsmæssige nyttevirkninger.

Leg er et æstetisk forehavende, hinsides moralske målestokke, så pædagogen, der vil anvende leg i sin opdragelsesstrategi, må skelne mellem de gode lege, der fremmer denne strategi og de dårlige, der modarbejder den. Hvad der i tidens løb anses for godt og dårligt, afhænger af de skiftende mål for opdragelsen.

I Danmark var der pædagoger, som allerede i det 16. århundrede havde blik for at lege kunne være nyttige i opdragelsen. Rektor i Vejle, Niels Bredahl udgav i 1568 en lille bog »Børne Speigel«.

Til vurdering af legene anfører han (i fri ændring til nudansk):

Hvis vi på børns leg agt vil give,
så kan vi se, hvad mand det vil blive.

hvilket fører til følgende anbefaling:

Børn skulle ikke altid forbydes at lege,
Men må sig stundom forfriske og glæde
Med hinkesten, bold, trild og top,
Med kugle og kegle, løben og hop.
At synge, kvæde, danse og springe.
Få hakkebræt, tromme og fiol til at klinge,
Til at fægte og skyde man kan vel råde,
hvis det er venligt og også med måde.

mens derimod:

... at svømme og bade, paa is at glide,
Efter fugleunger at klatre, heste at ride,
Med sten eller spyd at kaste og ramme,
Af det kunne børn få skade og skramme.

Man kan her bemærke sig en betydelig blødsødenhed i forhold til de dannelsesnormer, den unge norske jarl var underkastet.

Bredahls fremhævelse af, at børn ikke altid skal have legeforbud, antyder, at det ofte var tilfældet. Ved romantikkens gennembrud i slutningen af det 18. århundrede bredte der sig imidlertid en forståelse af, at barndom ikke blot er en slags sygdom, der med opdragelsen som medicin skal kureres så hurtigt som muligt. Tværtimod opfattes barnet nu som mere naturligt end den voksne, og tanken om en naturlig opdragelse slår an, undfanget af franskmændene Rousseau, men frembåret især af tyske pædagoger.

Flere af dem fik stor betydning i Danmark, hvor kronprinsen Frederik (d.6) interesserede sig stærkt for de nye ideer. En af dem, J. C. F. GutsMuths, tilegnede således sit hovedværk om »Gymnastik für die Jugend« (1793) til kronprinsen, hvad der fik afgørende

betydning for gymnastikkens (og dermed for legens) pædagogiske udformning og udbredelse i Danmark. Bogen indeholder slet ikke, hvad vi i dag ville anse for gymnastik, men derimod en serie »skoler« i spring, løb, kast, brydning, klatring, ligevægt og balance. Hertil kommer sanseøvelser, forholdsregler ved brand, vågen og fasten, øvelser i højtlesning, deklamation og håndarbejder, samt et kapitel med blandede styrke- og smidighedsøvelser. Bogen oversættes til dansk allerede i 1799 af V. K. Hjort, senere biskop i Ribe, dog med udeladelse af den 250 sider lange indledning, der rummer GutsMuths gymnastikteori samt afsnittet om håndarbejde.

Illustration fra J. C. F. Guts Muths.
»Gymnastik für die Jugend« Schnepfenthal
1793. Nr. 6.

I 1796 skrev GutsMuths endnu en bog, med den kolossale titel »Spiele zur Übung und Erholung des Körper und Geistes, gesammelt und bearbeitet für die Jugend, ihre Erzieher und alle Freunde unschuldiger Jugendfreuden« i daglig tale blot »Spiele«. Den fik enorm betydning (blot ikke i Danmark) og udkom gennem det 19. århundrede i ikke mindre end otte forskellige udgaver. De første tre blev besørget af GutsMuths selv. Efter hans død blev arbejdet videreført og udvidet af fire forskellige redaktører. 8. udgave kom i 1893 og rummer ca. 380 lege mod 106 i 1.-udgaven.

Også GutsMuths skelnede mellem gode og dårlige lege: Gode er de lege, hvor man selv kan påvirke udfaldet, mens dårlige lege er de lege, hvor heldet er enerådende, som er usædelige eller på anden måde krænkende eller uskønne. Han mener at kunne påvise en sammenhæng mellem et lands lege og nationalkarakteren. Krigeriske og primitive samfund domineres af krigeriske lege og af terninge- og hasardspil, mens det gode samfund domineres af lege som ikke støder an mod ærbarhed, sædelighed, ædelhed eller skønhed. De bør heller ikke være farlige, men skal ellers først og fremmest være øvelser i at udvikle egne færdigheder på de områder, man er svag, og på et til forudsætningerne passende niveau.

GutsMuths sætter ydermere legene i forhold til børnenes alder og udviklingstrin. Desuden skelner han mellem pige- og drenglege, og, vigtigst, han sætter legene i forhold til børnenes beskæftigelse. Bogen er opdelt i hovedklasserne bevægelseslege og stillelege.

Hans pædagogiske teori om legene som middel til »Übung und Erholung«, naturlig harmoni og balance mellem krop og ånd, hviler på forestillingen om, at der skal kompenseres for stillestående åndsarbejde (skole, studie, lektier) gennem bevægelseslege, mens børn efter fysisk arbejde skal konfronteres med stillelege, der fremmer ånds-nærvær, dømmekraft og kombinations-evne, iagttagelsesevnen, sproget, den gode smag og fantasien.

GutsMuths sætter lysten og frivilligheden højt og taler om at opmuntre og begejstre. Han kalder legene for en »vigtig detalje« i et samfund og opregner ti positive egenskaber ved dem.

- 1) De afspejler og påvirker en nations politiske og moralske liv.
- 2) De rette stillelege og bevægelseslege på rette tidspunkt skaber en vekselvirkende rekreation af ånd og krop, hvilket fører til, at en større del af arbejdet kan opleves som skabende udfoldelse i stedet for »jernhård nødvendighed«.
- 3) De er godt middel mod kedsomhed og lediggang.
- 4) De udgør en tilvænnning til voksenlivet, specielt hvis legen udøves i omgang med voksne.
- 5) Bevægelseslegene skærper interessen for praktiske og (natur)videnskabelige forhold.
- 6) Legene forbygger overdreven nærtagenhed og pylrethed. Man bliver med andre ord et behageligt menneske af at lege.
- 7) De fremmer venskab og fortrolighed (også mellem voksne og børn).
- 8) Legene er i det små et værksted, hvor menneskelige karakteregenskaber træder frem og må stå deres prøve eller bearbejdes.
- 9) Legene er en kilde til latter, glæde, lyst og fornøjelse.
- 10) Legene er en kilde til sundhed.

Hvis de ti punkter udgør en prioritering, er legen med andre ord først og

fremmest et samfundsanliggende, dernæst et anliggende der vedrører den sociale dannelse, karakterdannelsen og det psykologiske, og sluttelig: et middel til personlig sundhed.

I Danmark var det imidlertid som nævnt GutsMuths »Gymnastik«, der blev taget op. Det gjorde Franz Nachtegall (1777-1847), som blev den store pioner på gymnastikkens område. Fra 1799-1804 ledede han sit eget private gymnastikinstitut, men under Frederik d. 6.s bevågenhed fik han mulighed for at grundlægge en militær gymnastisk uddannelse, og verdens første institut for militær gymnastik blev oprettet i 1804 med ham som leder. Han fik titel af professor og senere rang af gymnastikdirektør. Med skoleloven af 1814 og en forordning af 1828, der påbød drengegygnastik i landets skoler fik han også ansvaret for den civile gymnastikuddannelse, der blev varetaget gennem det militære institut.

Nachtegall skelnede klart mellem militær gymnastik og pædagogisk gymnastik, og fra 1828 knyttedes der til det militære institut en normal (civil) skole, hvilket betød at de civile lærere fik mulighed for at lære at undervise i pædagogisk gymnastik. Til samme formål udgav han dette år en »Lærebog i Gymnastik for Almue- og Borger-Skolerne i Danmark.« Den er i alt væsentligt baseret på GutsMuths »Gymnastik« med skoler i løb, spring, klatring og svømning, samt styrke- og smidighedsøvelser, herunder nogle sjippelege, tagfat og trillen med tøndebånd, som han anså for velegnede til at tilskynde børn til at hoppe og løbe.

Hertil kommer et afsnit, der ikke fin-

des hos GutsMuths om militære øvelser. De omfatter let eksercits, men ingen former for fægtning eller hugning. Formålet med øvelserne er formentlig det samme som GutsMuths kort nævner som betydningen af militære øvelser, nemlig at lære børnene at adlyde. Ellers er nøgleordene i lærebogen: 'Frivillighed', 'opmuntring', 'glæde og munterhed', 'beskedenhed', 'æresfølelse og kappelyst', og det hele formål er »at forædle Mennesket saavel paa Sjæl som paa Legeme«.

I Nachtegalls skolepædagogik er der således hverken nogen særlig intention om at betone en legende eller en krigersk adfærd. Havde der været en intention om leg, kunne han have medtaget stof fra »Spiele«, og havde der været intentioner om kamp, stod et væld af hugge- og fægteøvelser til rådighed fra den militære skole, som jo havde fungeret i næsten 25 år.

Når den pædagogiske gymnastik de næste 30 år udviklede sig i udpræget militærisk retning, hang det således først og fremmest sammen med ånden i gymnastikken og med strukturelle forhold. Hvad angik ånden, må man gå ud fra, at den var præget af instituttets hovedvirke, og i skolesammenhæng af at de lærde skoler, f.eks. Efterslægten, Herlufsholm og Sorø, var toneangivende. Stemningen dér var national og militær, præget som de var af aristokratiet og det bedre borgerskab.

Hvad angik det strukturelle var der to forhold, som førte til gymnastikkens militarisering. For det første, at uddannelserne ikke var ledelsesmæssigt adskilt, og den civile uddannelse grundlæggende havde sit udgangspunkt i det

militære institut. For det andet manglen på civile gymnastiklærere, som betød, at undervisningen, såvel på seminarierne som i skolerne, for langt den overvejende dels vedkommende blev varetaget af underofficerer og befalingsmænd, hvis den overhovedet blev varetaget.

Det betød, at vejledningens lærestof i militære øvelser efterhånden blev helt utilstrækkeligt, og en ny lærebog blev skrevet af Nachtegalls efterfølger gymnastikdirektør, generalmajor N. G. la Cour (1856). Som noget nyt indeholdt bogen én side om lege: Tagfat; Høj efter due; Springe buk; Langbold; Fjerbold; Ringspil; og Blindebuk i kreds. Om de seks første hedder det: »Disse af Ungdommen saa almindeligen yndede Lege ere vistnok tilstrækkeligen bekjendte til at behøve nogen videre Forklaring. Blindebuk i kreds er derimod beskrevet. Det militære stof i snæver forstand kom til at omfatte 40 sider eller mere end en tredjedel af bogen, der samlet bedst kan karakteriseres som en forskole til den militære uddannelse (Copsø).

Dette, samt i øvrigt manglen på egnede lærere, ordentlige faciliteter og regulær undervisning førte til, at gymnastikken mange steder, specielt på landet var overordentlig upopulær, og 24 folketingsmænd stillede i 1858 forslag om fagets nedlæggelse.

På denne baggrund anbefalede ministeriet den civile lærer ved Odense Katedralskole, J. Lauritsen at supplere udvalget af øvelser, og det blev til »Underholdende og dannende Legemsøvelser for unge Mennesker« (Del 1, 1865; del 2 1866).

Det hedder i indledningen til 1. del: »Det er først naar Folk af egen Drift udfylde en Deel af deres Fritid, især den, som unge Mennesker tilbringe i hinandens Selskab med dannende og underholdende Legemsøvelser, at man kan sige at Friheden og Oplysningen have beaandet Folket i den Retning (kraft, hårdførhed, mod). For endmere at udvikle denne Sands hos den opvoxende Slægt, vort fremtidige eneste Dannevirke, og for at forøge det Stof, som paa en hensigtsmæssig Maade saavel kan tilfredsstille Trangen hos den Unge til at røre sig som Samfundets Krav paa at faa kraftige til Livets

»Vende steg«
Illustration fra J. Lauritsens »Underholdende og dannende Legemsøvelser for unge Mennesker«. (1865).

Gerning velskikkede Afløser, er denne lille Bog skreven.«

1. del bærer undertitlen: især for »Drenge i Hjemmet og på Skolens Legeplads.« Den indeholder 45 styrke- og smidighedsøvelser, som er gennemprøvet af Lauritsen sammen med hans elever. Nogle af dem stammer fra GutsMuths »Gymnastik«, eller sekundærværker. Andre sikkert fra den folkelige tradition, og andre igen har Lauritsen selv fundet på.

2. del har titlen: »Lege i det fri, især flere slags Boldspil«. Den indeholder 21 lege og 10 boldspil. Denne gang inspireret af GutsMuths »Spiele«, men for to af boldspillenes vedkommende måske også af den engelske sport. Det drejer sig om spillene portbold (som GutsMuths – og med ham Lauritsen – kalder det) eller cricket – og fodbold, som i Lauritsens version dog ikke har meget med den engelske sport at gøre.

I forordet til 2. del anfører Lauritsen at 1. del passer bedst til titlens løfte om dannende øvelser, mens 2. del indfrier kravet om det underholdende.

Skønt værket efter sin titel ikke var tænkt til undervisningsbrug, var dets 2. del – »gennemset af Generalmajor la Cour, der har udtalt sig anerkjendende om det« – dog skelsættende. Det blev skrevet af en civil gymnastiklærer med et klart pædagogisk formål. 70 år efter at GutsMuths udgav sine »Lege«, var det nu kommet så vidt, at danske gymnastikpædagoger interesserede sig seriøst for dem, og ikke nok med det: For første gang spores der officiel pædagogisk interesse for de engelske boldspil.

Nogle af Lauritsens styrke- og smidighedsøvelser fandt vej ind i idrætspædagogikken, hvor enkelte af dem, især springøvelser har overlevet i gymnastisk sammenhæng. Også de engelske boldspil blev med tiden accepteret, bl.a. med den uafviselighed, der lå i at frivillige boldklubber skød frem overalt, og at idrætslærere og studerende selv var bidt af boldspil. Hvad angik legeaktiviteter i bred forstand, var pædagogerne indtil videre ikke særlig interesserede. De måtte bero på børnenes eget initiativ, som ikke manglede. Blot kneb det især i storbyen at finde plads til udfoldelserne:

»I henseende til at føre Friluftsliv er det i København langt bedre at være Hund end Barn. Hundene kan tumle sig som de vil, men for Børnene er alt forbudt. Ordensvedtægter og Politipraksis har udviklet sig saaledes, at Børneleg og Børnefærd saa at sige er blevet kriminel i alle Former paa Stadens Grund. Hvis de Smaa ikke tér sig ganske som Voksne, naar de færdes paa Gaderne, er der straks en Betjent ved Haanden med et Forbud. Børn og Politi, der ellers i større Steder kommer saa godt ud af det med hinanden, staar her som fjendtlige Parter, der gensidig volder hinanden det størst mulige Besvær.« (Illustreret Tidende, Juni 1991).

Skønt voldene på denne tid var revet ned, var København et sted, der ikke blot burde være, men faktisk var »forbudt for børn«. I byens første politivedtægt fra 1867 hed det i paragraf 7: »Der maa ikke paa offentlig Gade, Vei eller Plads spilles Boldt, Pind, Klink, gjøres Glidebaner eller foretages anden Leg til Hinder for Færdselen.« og

vedtægten blev på dette punkt gang på gang fastholdt eller suppleret. I 1913 omfatter den »... alle Former for Leg, saa som: Tagfat, Hinken, Boldspil, Topspil, Klinkespil, Løben på Rulle-skøjter og Løbehjul samt Benyttelse af Draisiner og Leg med Legevogne...« cit. e. Coninck-Schmidt.

Disse bestemmelser var begrundet i to forhold: For det første naturligvis trafikken og dermed børnenes sikkerhed, men – for det andet – især i ønsket om disciplineringen af børn. Børn hørte ikke hjemme i gadebilledet på egne betingelser. Deres legitime adkomst til gaden var sammen med voksne eller, når det som på skolevejen ikke kunne være anderledes, som anonyme, voksne fodgængere. I 1874 kom der således forbud mod at børn solgte aviser på gaden. I 1878 forbud mod at tegne med kridt, og i to tempi: 1887 og 1909 blev det gjort til et skoleansvar at drage omsorg for, at børnene såvel på vejen til og fra skole som ellers, når de færdedes på offentlig gade uden tilsyn, opførte sig sømmeligt og hensynsfuldt. Gaden var kriminaliseret som lege- og værested for børn.

Disse forbud blev overvåget strengt, og det er velkendt at børn mange steder i byen lå i permanent og åben krig med kvarterets gadebetjent. Rigmor Bendix var blandt de første, der begyndte at interessere sig for børns legemuligheder. I et flammende indlæg for legepladser til børnene skrev hun i Berlingske Tidende 1890:

»... det er gjort Betjentene til en Pligt at forbyde enhver Leg, og i korrekt Tjenesteiver gjøre de det også hvert Øjeblik til stor Sorg for de stakkels

Børn.« ... »Saasnart Børnene komme ud, leve de paa Gaden i en stadig skræk for »Betjenten« og i Anlæggene for Opsynsmanden. Er det sundt fra Barn af at vænne sig til at betragte Ordenens Haandhævere som Ens fødte Fjender? Alle gode Borgere og med dem deres Børn burde betragte dem som deres naturlige Støtter og Venner, fordi de vare det, og fordi Aanden i deres Instruks gjorde det til Pligt for dem at være mere Hjælpere en Bussemænd. Nu gjælder det for Barnet at kue sine naturlige Lyster eller – at snyde. Dette er den store Ulykke: at snyde og lyve, passe paa, naar Betjenten vender Ryggen til og saa begynde forfra paa den uskyldige Leg eller – paa mindre uskyldige Ting. Det bliver efterhånden den fornøjeligste og raskeste Sport, blot det at narre Betjenten, ligemeget med Hvad. Barnets Leg bliver saa at sige en Guerilla med Politiet.« og hun udmaler på denne måde, hvorledes det er selve holdningen til børn og deres legemuligheder, der gør dem til gadedrenge og -tøse eller dermed til latente trusler mod henholdsvis borgerskabets sikkerhed og dets sømmelighed (Bendix 1891).

Faktisk havde legepladssagen siden 1876 haft en ivrig fortaler i borgerrepræsentationen i arkitekten og byplanlæggeren etatsråd F. Meldahl. Det er takket være Meldahl, at den kæde af parker, der afløste Nørre Vold ikke blev bebygget i lighed med kvarteret udenfor. Han fik også den idé at udsætte svaner i søerne, at indrette fontæner med en fin stråle, der til stadighed rislede, så børnene blot kunne sætte munden under, ligesom han var drivkraften bag genopførelsen af Frederiksborg Slot og færdiggørelsen af

Marmorkirken. Men i sagen om at skabe legemuligheder i rimelig afstand af børnenes hjem var modstanden hård. Bl.a. mente en af repræsentanterne, kemiprofessor Julius Thomsen, at man ved således at tillade børnene at tumle sig i skidt og snavs blot opdrog dem til gadedrenge (Rasmussen s. 44).

Rigmor Bendix' initiativ skabte presseomtale og havde opbakning ikke alene fra befolkningen i almindelighed, men også fra en kreds af fremtrædende borgere, skolefolk og læger. Det gav Meldahl mulighed for at realisere en lille halv snes legepladser i København i første halvdel af 90'erne.

Med Rigmor Bendix i spidsen dannedes i 1891 »Legepladsforeningen i København« Foreningens formål var at virke for oprettelsen af legepladser i byens forskellige kvarterer. Den allierede sig med kommuneskoler, som selv dannede initiativgrupper, og den fik fra Krigsministeriet arealer til en legeplads. Dernæst så foreningen det som en opgave at virke for at indføre »ordnede lege og boldspil«, og der blev i den første halve snes år »stadig flere Langbold- og Fodboldhold for Drengene og Piger«.

Yderligere kan man konstatere, at foreningen må have haft forbindelserne i orden opadtil: I august 1896 udsendte kultusminister Bardenfleth et »Cirkulære til samtlige Skoledirektioner om Indførelse af ordnede Lege for Folkeskolens Børn«. Cirkulæret dukkede op i en situation, der var fuldstændig behersket af bitter strid om, hvilken gymnastikform, der skulle være den dominerende, den svenske eller den tyske, i skolesystemet, i lærerud-

dannelsen, i skytteforeninger og i gymnastikforeninger. Det var en helt igennem politiseret kamp mellem højre og venstre, som siden 1884 havde tvunget alle pædagoger indenfor fysisk opdragelse til at tage stilling, og hvor ingen i de kredse havde haft fantasi til at forestille sig noget som helst alternativ til gymnastikken, en strid hvor hele to gymnastikkommissioner havde haft uhyre vanskeligheder ved at komme til enighed, om den fremtidige fysiske opdragelse i skolerne.

Cirkulæret var sensationelt, fordi det i mange henseender fremhævede ordnede lege og boldspil på bekostning af gymnastikken og den sport, som var ved at vinde indpas i frivillige klubdannelser: De »er en saa naturlig og heldigt virkende Form for Legemsøvelser, at de i saa Henseende, drevne paa rette Maade, staa over en hvilkenksomhelst anden sportsmæssig Idræt (Roning, Ridning, Cykling o.s.v.) og fuldt ved siden af den mest rationelt udviklede Gymnastik.« ... og: »Medens det vel vil være det almindelige og tillige det ønskelige, at saadanne Lege afholdes som en frivillig Beskæftigelse uden for Skoletiden, vil der i og for sig intet være til Hinder for, at de delvis træde i Stedet for den tvungne Gymnastikundervisning enten som en kortere Afbrydelse i Gymnastiktimen eller – i Sommermaanederne – som rene Firluftsøvelser i Stedet for Gymnastikken.«

Yderligere tilføjede cirkulæret, at Gymnastikkommissionens længe ventede Haandbog i Gymnastik ville komme til at rumme en afdeling om ordnede lege og boldspil. Det viste sig at denne afdeling af håndbogen var bety-

deligt lettere at komme til rette om, end den del, der skulle rumme gymnastikken, og den udkom derfor separat under titlen »Lege, Boldspil og anden Idræt« i 1897, mens håndbogen måtte vente til 1899. Da håndbogen endelig kom, var legene placeret som bogens anden del. I omfang udgjorde de omtrent halvdelen. »Anden Afdeling« fik den i kompromisernes navn, men i forhold til tidens gymnastikpraksis, bizarre titel: Anvendt Gymnastik.

Desværre var både fornuft og følelser så stærkt bundet til tidens gymnastikdebat, at hverken denne del af håndbogen eller det afsnit i cirkulæret, som gav legen adgang til den obligatoriske undervisning, fik den indflydelse på fysisk opdragelse i Danmark, der var åbnet mulighed for. Dertil var debatten for ophedet, de uddannelser, der blev etableret, og flertallet af de folk, der blev ansat, for seriøst domineret af gymnastikorienteringen.

Hertil kom at idrætsundervisningen, når det drejede sig om skolerne på landet, i det hele taget var i en sørgelig forfatning. Hvad angik undervisningen i de små klasser, åbnede skoleloven af 1899 mulighed for, at leg helt erstattede gymnastikundervisningen. Men da gymnastikundervisningen samtidig var placeret udenfor det lovbefalede timestal, var hovedreglen formentlig, at legen blev varetaget af børnene selv i frikvartererne.

Men cirkulæret passede til Legepladsforeningens formål, i en grad så man fristes til at tro, at ministerens pennefører var at finde blandt dens medlemmer. Foreningen, der var den eneste organisation, som virkede for legens

indførelse i skolerne, henvendte sig hurtigt til ministeren med ansøgning om en bevilling og med tilbud om nedsettelse af et udvalg til sagens praktiske gennemførelse. Bevillingen blev på 5.000 kr. årligt i tre år. Den blev stillet til rådighed for »en Kreds af Kvinder og Mænd fra alle Landets Dele«, som efter indbydelse fra legepladsforeningen på et møde i april 1897 konstituerede sig som »Udvalget for danske Skolebørns Fælleslege.« Formand for udvalget blev Rigmor Bendix. I forretningsudvalget var desuden bl.a. læge H. Forchammer, København, kommunelæge Axel Hertel, København og skoledirektør Joakim Larsen, Frederiksberg. I udvalget fandt man desuden flere folke- eller landstingsmedlemmer, højskole- og seminarieførstandere, skolebestyrer frk. Lang fra Silkeborg, professor P. la Cour fra Askov og cand. theol. K. A. Knudsen, senere gymnastikinspektør og leder af Statens Gymnastikinstitut, så der var tale om et stærkt hold.

Udvalgets formål skulle være »... at virke til Fremme af den danske Skoleungdoms Fælleslege i fri Luft.« Som midler til dette mål nævnes: »Afholdelse af oplysende Foredrag og Udsendelse af Smaaskrifter m.m. Vejledning til Indøvelse af Leg og Boldspil. Uddannelse af Lærere; Bidrag til Anskaffelse af Redskaber og til Lærerlønning; Støtte til Tilvejebringelse og Indretning af Legepladser.« Det fastslås desuden i lovene, at udvalget er selvsupplerende.

At børns almindelige leg således skulle være et pædagogisk anliggende og indgå i skoletiden var dog noget som mange skolefolk og måske ikke mindst for-

Lærerinde lærer at lege »nat og dag«. Illustration fra udvalgets årsberetning.

ældre og sogneråd kunne have svært ved at forstå. Det fremgår indirekte af udvalgets første årsberetning, hvor komikken lurer i følgende patetiske erklæring om legesagen: »Vor Sag har ingen større Fare at frygte end den, at den skulle glide ud i Løshed og Pjank«.

Interessen var dog stor, og udvalgets aktiviteter blev især synlige på to områder: Det ene område var efteruddannelsen af lærere og lærerinder på årlige sommerkurser af 3 ugers varighed med 4-6 timers obligatorisk undervisning daglig. Der blev fra 1897 årligt optaget ca. 30 kvinder og 30 mænd på hver sit kursus til uddannelse i lege og boldspil. Nogle år senere optog man yderligere omkring ti »repetenter« af hvert køn, som tidligere havde deltaget i kurset, men som ønskede at repetere, få tinge-

ne finpudset og at videreudvikle sig. I tidens løb blev der langt flere ansøgere til kurset, end der var pladser. Og man måtte afholde dubleringskurser, bl.a. i Odense. For mændenes vedkommende optog især fodbold, kriket og langbold en stor del af kurset, men i øvrigt var programmet rigt varieret. For kvinderne drejede det sig om et væld af fangelege og andre smålege, sanglege og en mængde småboldspil samt langbold, ballonbold, kurvebold, nævebold og hockey.

Det andet område drejede sig om støtte til etablering af legepladser ved skoler landet over. En forudsætning for støtten var, at skolens kommune eller andre stillede et beløb af samme størrelsesorden som det bevilgede til rådighed. Der blev delt støtte ud til et halvt

hundrede skoler om året. Støttebeløbet var sjældent over 300 kr. Ofte var mønstret, at en skole, som havde haft en lærer på kursus, senere figurerede på listen over ansøgere om støtte til redskaber eller arealer.

I udvalgets beretninger ses, hvordan støttemodtagere og kursusdeltagere, der også fik støtte, kvitterer med begejstrede beretninger om sagens betydning og legens fortræffelige indflydelse på ungdommen. I listen over kursusdeltagere finder man blandt de mange navne en vis Niels Ebbesen Bukh, sendt af Vordingborg Seminarium.

Udvalget fungerede vistnok indtil 1934, da forarbejdet til skoleloven af 1937 påbegyndtes. Med denne lov blev det påbudt at anlægge bold- og idrætsplads ved alle landets skoler, brugelige også for den voksne ungdom. Hvad angår Københavns Legepladsforening er den vist aldrig blevet nedlagt. Tidligere medlem af Dansk Legepladsselskab nyligt afdøde arkitekt Max Siegumfeldt hævdede, at den eksisterer endnu, men den har trods ihærdig eftersøgning ikke kunnet opspores.

Cirkulæret fik endnu en virkning, idet ordnede lege og boldspil i hvert fald på papiret blev sideordnet med gymnastikken, da man i 1898 enedes om at oprette »Det etårige Gymnastikkursus«, som var en gren af »Statens lærerkursus.« Legene fik lige så mange timer som den praktiske gymnastikundervisning. Noget tilsvarende gjorde sig gældende, da det etårige kursus fra 1911 under megen diskussion blev omdannet til Statens Gymnastikinstitut og

fik tilføjet en akademisk dimension, idet de studerende ved Københavns Universitet, kunne vælge en gymnastikuddannelse som en af faggrupperne. Indtil 1924 undervistes de gymnastikstuderende efter følgende plan: Praktisk gymnastik ca. 180 timer, undervisningsøvelser ca. 120 timer, leg og boldspil ca. 135 timer, samt svømning, hugning og fægtning 6 timer ugentlig i 5 uger om sommeren. Fhv. lektor Palle Berg-Sørensen, der var studerende på instituttet o. 1919-22 har dog rejst tvivl om, hvorvidt ordnede lege og boldspil i praksis skulle have haft en så fremtrædende plads. I hvert fald må man sige, at fagets effekt på skoleundervisningen blev ringe, eller i bedste fald ensidig. Ud af flere hundrede idrætslege, som blev tilbudt på udvalgets sommerkurser, overlevede i det lange løb kun fodbold og enkelte andre aktiviteter, som børnene kendte fra den frivillige sport. Skønt langbold og andre smålege var sejlivede blandt kvinderne, fulgte idrætspædagogikken, hvad der rørte sig i sporten.

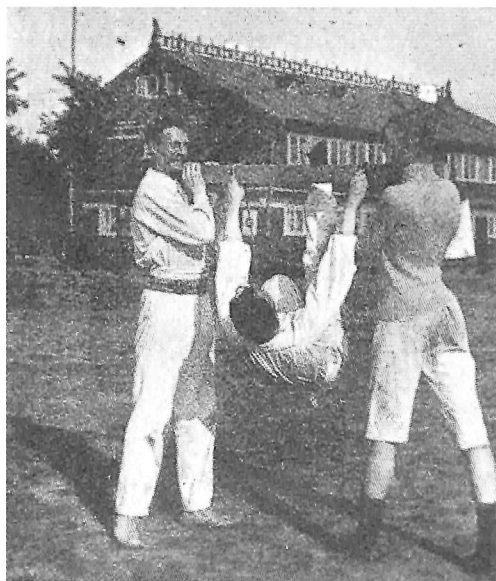
I idrætsspædagogikkens forsøg på at indoptage de gamle lege, er Frederik Knudsen (1864-1934) en central skikkelse. Han blev født på en lille gård i Krøjerup ved Sorø og tog i 1885 studentereksamen fra Sorø Akademi, hvad der ikke var særlig sædvanligt for et lokalt bondebarn. Hjemmefra kendte han de gamle folkelege, og på Sorø stiftede han bekendtskab med de engelske spil fodbold og cricket, som han dyrkede ivrigt, og som han senere bidrog til som pioner i uddannelsen af fodbold- og cricketlærere. Han blev cand. phil. i 1886 og studerede nogle år naturhistorie og geografi ved Køben-

havns Universitet. Fra 1889-1914 var han lærer i disse fag ved forskellige gymnasier i København.

Om han havde nogen rolle ved stiftelsen af Legepladsforeningen er uvist. Formentlig var han ikke betydningsfuld nok, men han var fra starten med i foreningens praktiske arbejde med ordnede lege og boldspil. Allerede i 1897 blev han lønnet sekretær for Udvalget for Skolebørns Fælleslege samtidig med at han sammen med Edle Bjerre, der tog sig af pigerne, tilrettelagde og bestred undervisningen på udvalgets sommerkurser. I 1898 blev både han og Edle Bjerre lærere i ordnede lege og boldspil ved Det etårige Gymnastikkursus, og han fortsatte som lærer i dette fag også ved Statens Gymnastikinstitut frem til 1929. I 1898 blev han inspektør for Københavns Legepladsforening. Det er Frederik Knudsen, som har indført hockey i Danmark, og han har forfattet de første love på dansk for hockey og bandy. Han stiftede adskillige hockeyklubber og desuden »Dansk Hockey-Union« og »Dansk Bandy-Union«, hvis formand han også var i forskellige perioder.

Knudsen beskrives som en lille, venlig og aktiv mand, der dog havde den skæbne i de seneste år af sin virksomhed at blive angrebet af koldbrand i benene, hvilket betød at han måtte undervise siddende på en stol. Som gammel idrætslærer tog de studerende ikke ham og hans fag særlig alvorligt, og hans arbejde med ordnede lege, specielt de gamle danske lege, har ikke sat sig særlige spor i nutidens idrætsundervisning. Stor og varig betydning fik derimod hans indsats som idrætsfolklorist. Han samlede systematisk de gam-

le danske lege. De lærere, han uddannede på sine kurser, gjorde han til korrespondenter, og mange af dem skrev til ham fra de egne, hvor de fik deres job, eller hvor de havde haft deres opvækst, om de lege, man legede i den del af landet. Dette er blevet til 5-600 optegnelser med varianter af gamle danske idrætslege samt et register i stikordsform på omkring 3000 legenavne og legeudtryk. Hertil kom at han samlede gamle idræts- og legerekvisitter og stiftede et idrætsmuseum for disse ting. Desværre har eftertiden ikke taget ordentlig hånd om disse effekter, som dels er blevet spredt, dels må anses for at være gået tabt. Kartoteket og legeoptegnelserne er derimod bevaret. Denne samling er enestående, og betyder at væsentlige sider af Danmarks kulturhistorie på dette område er tilgængelig. Materialet opbevares på Dansk Folkemindesamling.

Der »Skæres flæsk ned«.

Illustration fra Fr. Knudsens »Dansk Legebog« (1915).

H. P. Langkilde skriver om hans indsats: »K. har både som Lærer og som Folkemindesamler ydet et betydningsfuldt Bidrag til Opdyrkning af et dansk Kulturomraade, hvis Værdi kun faa andre fra først af havde Øje for. Den idrætslige Verdensbevægelse, som noget før Aarhundredeskiftet naaede hertil, var et produkt af Udviklingen andetsteds, og den har her som i andre Lande paastrykt Idrætslivet et Internationalt Fællespræg. Det er K.'s fortjeneste, at han, mens denne Paavirkning udefra fuldbyrdedes, fastholdt og klarlagde et folkeligt-dansk Syn paa Leg og Idræt. Han kom ganske vist derved efterhaanden ud af Kontakt med det Idrætsliv, hvis Pioner han i sin Ungdom havde været, men det lykkedes ham til Gengæld at knytte en værdifuld Forbindelse til Fortiden og at tilvejebringe en sund dansk Modvægt mod den fremmede Paavirknings mindre heldige Sider, hvad ikke mindst Skolen skylder ham Tak for.« (DBL s. 583).

Knudsen var også en flittig skribent. Han publicerede adskillige legebøger med rent pædagogisk sigte og en lang række såvel pædagogiske som meget grundige videnskabelige artikler om forskellige gamle danske lege. Han var desuden tilknyttet Salmonsens store leksikon som idræts- og legeekspert, men det lykkedes ikke for Knudsen at bevare de gamle idrætslege som en levende og integreret del af dansk idrætsliv.

Sporten var ny og spændende. Den passede til byliv og industrikultur. Gymnastikkulturens retlinede eksercitier var velorganiserede og velindarbejdede som landbefolkningens kropslige udtryksmiddel, og i den sammen-

hæng kunne kun visse af de folkelige smidigheds- og springøvelser finde en plads.

Generelt blev de gamle lege betragtet netop som gammeldags, eller bondske og barnlige. I dag, hvor vi skal til at rette op på mange af industrikulturens fejltrin, spores der imidlertid betydelig fornyet interesse, der har skabt basis for initiativer som udgivelsen af hånd- og legebogen »Gamle idrætslege i Danmark 1-4«, den landsomspændende »Store Legedag« og »Idrætshistorisk Værksted« i Gerlev, der fungerer som et »levende museum« med skoletjeneste, men i øvrigt som modtager af grupper af enhver sammensætning, som konsulenttjeneste og som arrangerer af legebegivenheder »ud af huset«.

Man kan ikke se bort fra, at interessen for disse projekter skyldes, at de har en vis flygtig nyhedsværdi, men det er tydeligt, at der er dybereliggende grunde til, at de gamle lege er oppe i tiden. Blandt disse kan man fremhæve de gamle leges forhold til det historiske, til idrættens aktuelle situation og til mere diffust alment-sociale behov.

Interessen for den kulturhistoriske side vedrører især det metodiske, hvor der gennem lege skabes en praktisk og kropslig tilgang, som lader sansning og oplevelse gå forud for indlæring og reflexion. Det er en metode, som projektet ikke er ene om, men som tværtimod er ved at blive god latin i mange former for museumsvirksomhed og som efterlyses i snart sagt enhver skole- og undervisningssammenhæng, fordi det moderne samfunds uoverskuelige virkelighed i almindelighed afkaster emner og fag, hvortil der ikke kan skaffes

umiddelbar praktisk tilgang i undervisningen.

Begejstringen for legene fra idrætsligt hold, hænger formentlig sammen med idrætspædagogiske problemstillinger i både skoleidræt og frivillig idræt. Som pædagogisk hygiejnisk foranstaltning har skoleidrætten altid haft svært ved at konkurrere med den frivillige idræt, når det drejede sig om elevernes engagement. Derfor griber lærerne med kyshånd de muligheder for variation og tværfaglighed, som beskæftigelsen med de gamle lege tilbyder.

Omvendt har den frivillige idræt nået visse grænser for specialisering og præstationsorientering, der kun kan overskrides mod en decimering af de nye grupper, man i skikkelse af stadig yngre børn og stadig ældre voksne har lukket ind. Her synes de gamle lege anvendelige i konkurrencens og specialtræningens hårdt fortjente pusterum og i forsøgene på at stabilisere vaklende fællesskab og foreningsfølelse, afdelinger og hold imellem.

Det tredje område vedrører de almindelige bestræbelser på at humanisere menneskers samkvem gennem skabelsen af netværk, hvor beboergrupper, gadelav, landsbyfællesskaber og andre organiseringer med rod i det lokale miljø snarere end i særinteresser fremholdes som udgangspunkt for kontakterne. Det er et felt, som nødvendigvis lader sig inspirere af svundne tiders fravær af stress, fremmedgørelse og generationskløfter. Her udløser alene ordet »leg« erindringer om en svunden tids oplevelse af indhold og mening, og de repræsenterer en mulighed for lyst-

fyldt, aktivt samvær uden hensyn til erhverv, klasse eller politisk interesse.

Om en revitalisering af de gamle lege kan indfri disse store forventninger er tvivlsomt. De gamle lege levede og fik deres mening i et relativt statisk samfund med en sammenhæng i traditioner og hverdagsritualer, som er dybt forskellig fra vores måde at leve på. De gamle lege vil i første omgang spontant blive forbrugt ud fra den nyhedsværdi, de repræsenterer, mens det vil stille store krav til involverede og interesseredes energi og vedholdenhed, at skaffe rum og rammer for legen, at opbygge spilforståelse og vælge repertoire med passende situationsfornemmelse, at oparbejde betydningsrum, som bringer kvaliteten i lege til fuld udfol-

Der trækkes »stavkrog« på Idræthistorisk Værksted. (Foto: Niels Nyholm).

delse, og som gør det meningsfuldt i længden at lege dem.

Men at der er behov for en fornyelse af idrætspædagogikken, der er mindre

bekymret for sundhed og kondition, mindre præstations- og færdighedsorienteret og i langt højere grad orienteret sig mod leg og livsglæde, synes utvivlsomt.

Litteratur

- Amsinck, J.: Lærebog i Gymnastik for Skoler og Civile Lærestalter i Danmark. København, 1883 252 s.
- Bendix, R.: Hvor skulle vore Børn Lege. København 1890, 15 s.
- Bendix, R.: Om legepladser. København 1891, 21 s.
- Bredahl, Niels: Børne Spiegel. Weylæ 1568.
- BUPL/DPF: Seminar om Børn og Pædagoger i Historien. BUPL 1990.
- Coninch-Schmidt, N.: Byplanlægning set fra knæhøjde, in: BUPL/DPF.
- Copsø, Søren: Den danske skolegymnastiks udvikling 1884-1913. Specialeopgave, Århus 1983.
- Dragehjelm, H.: Barnets Leg i Sandet. København 1909.
- Erslev, Anna: Illustreret Legebog I-II. København, Hagerups Forlag 1897-98, 1898, 1904 og 1915.
- Fabricius, Nina: Udendørs børnelege på landet o. 1906-1920. Stencil, konferens 1969.
- Foreløbige Bestemmelser fra Udvalget for danske Skolebørns Fælleslege, København 1897, 11 s.
- GutsMuths, J. C. F.: Gymnastik für die Jugend. Schnepfenthal 1793, 5. udg. Berlin 1957.
- GutsMuths, J. C. F.: Spiele, Schnepfenthal 1796. 3. udg. 1802, 4. udg. Klumpp, Stuttg. 1845, 5. Hof 1878, 7. udg. Schettler 1884, 8. udg. Lion, Hof 1893. Quellenbücher der deutschen Körperkultur. Berlin 1959.
- GutsMuths, J. C. F.: Unterhaltungen u. Spiele der Familien zur Tanneberg. R. Lion 1885, 122s. (Spielalmanach 3. udg.).
- Gymnastikkommissionen: Haandbog i Gymnastik, Anden Afdeling. København 1. & 2. udg. 1899, 1901.
- Gymnastikkommissionen: Lege, Boldspil og anden Idræt. 1897.
- Gymnastisk Tidsskrift 1915-22.
- Hallager, Morten: Samling af Julelege. København 1796.
- Historien om Københavns offentlige Legepladser. Stadsingeniørens Direktorat u.å. (1989) 28 s.
- Hjort, V. K.: Kort Anvisning til Legemsøvelser. Et udtog af GutsMuths Gymnastik. København 1799.
- Jensen, T. m.fl.: Lege som Kulturfaktor. Forlaget Lyren 1990, 104 s.
- Knudsen, Frederik: Arkiv, Dansk Folkemindesamling, 1906/35.
- Knudsen, Frederik: Dansk Legebog. København Gyldendal, Nordisk Forlag 1915, 78 s. ill.
- Knudsen, Frederik: Lærebog i Lege og Boldspil. Gyldendal 1918/1922.
- Knudsen, Frederik: Skolebørnenes Legebog. København, Chr. Erichsen 1908, 63 s. ill.
- Knudsen, Frederik: Træk af Boldspillet Historie. Gyldendal 1933, 151 s.
- Knudsen, Fr. & Hj. Lüttichau: Hjemmenes Legebog. Danske Drenges Forlag, 1921, 120 s. ill.
- Knudsen, K. A.: Danmarks Højskole for Legemsøvelser 1898-1948. Gyldendal 1948, 303 s. ill.
- Korsgaard, Ove: Kampen om kroppen. Dansk idræts historie gennem 200 år. Gyldendal 1982 396 s. ill.
- Korsgaard, Ove: Krop og Kultur. Andelsbøndernes gymnastik mellem almuens leg og borgerskabets sport. Odense Universitetsforlag 1986.
- laCour, N. G.: Lærebog i Gymnastik for Bor-

- ger- og Almueskolerne i Danmark. Kjøbenhavn 1856 112 s.
- Lauritzen, J.: Underholdende og dannende Legemsøvelser for unge Mennesker. Odense 1866, I & II.
- Lege, Boldtspil og anden idræt, Kort vejledning for skoler. København, 1897, 119 s. ill.
- Legebog, København 1904, 48 s.
- Møller, Ernst: Træk af skoleidrættens historie i Danmark. Skoleidrættens Forlag, 1980, 176 s. ill.
- Nachtegall, F.: Gymnastikkens Fremgang i Danmark. Kjøbenhavn 1831. (Fotografisk optryk: Rosenkilde og Bagger 1976).
- Nachtegall, F.: Lærebog i Gymnastik for Almue- og Borger-Skolerne i Danmark. Kjøbenhavn 1828, 119 s.
- Rasmussen, B.L.: På legepladsen. I: Siden Saxo 1990 7./2. s. 42-47.
- Trangbæk, Else: Mellem leg og disciplin. Gymnastikken i Danmark i 1800-tallet. Bogforlaget DUO 1987, 240 s. ill.
- Udvalget for Danske Skolebørns Fælleslege: I-V Beretning 1897-1911. København 1899, 1902, 1905, 1908, 1911, 214 s.
- Udvalget for Danske Skolebørns Fælleslege: 6.-7. Beretning 1914-1917. København 1917, 48 s.
- Werfel, Jo.: Nyeste samling af gymnastiske Lege, Selskabslege og Julelege. København 1801. (Da. ovs. af Gutsmuths »Spielalmanach«).
- Werfel, Jo.: Walter og hans Elever i deres Fritimer. København 1802, 166 s. (Samme).